

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Տ Ն ի տ Է խ ա կ ա ն Է շ Բ Ն ի ա կ ա ն

ԳԻՏԵԼԵԱՑ

ԺԲ. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 18.

1854

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 15.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Բ.

Կրօնք : (Տես երես 241)

Յիշեցի այնպիսի վկայութիւններ, որ կասկած չեն տանիր. նոյնպէս հոս կը բերեմ նաև Շամպուրի 1843^{ին} Յուլիսի 15^{ին} նստին մէջ ըսածը.

“Շատ բարոյական ճշմարտութիւններ կան, կ'ըսէ, որ հարկաւոր է դպրոցներուն մէջ տարածելը: Բայց ո՞վ կայ որ զասիկայ կատարէ: Եւ տեսնեմ որ օրէնքը կեցած է, բայց ամուլ ամենեւին: Ղուբ կը ճանչնաք մեր դպրոցներուն ամէն աշակերտները. զիրենք հարցուցեր քնններ էք, ես ալ նոյնպէս: Բայց թէ որ փեսայ է

“հարցմանս իրենց ընես, հԱԶԻԻ ԿԸ
“ՀԱՍԿԸՆԱՆ ԻՐԵՆՑ ՀԱՐՑՈՒԱԾԸ:
“Երբոր մտքէս անցնենլու ըլլամ”
“Թէ ո՞վ է որուն յանձնուած է այս
“բարոյական և կրօնական ուսմունք
“սովորեցնելը այդ դպրատանց մէջը,
“տակնուվոյ կ'ըլլամ. վասն զի չեմ
“գիտեր որուն յանձնուած ըլլալը, բայց
“այս միայն՝ որ եկեղեցական է ինչ, որ
“երբեք երբեք հոն է'երեւոյ”:

Շամպուր կրնար նաև աւելցնել, թէ այն եկեղեցականին թող չեն տար ուրիշ բան ընել:

“ Զիաբուինք, կ'ըսէ նոյնպէս Քէ-
 րադրի . բաւական չէ որ որոշեալ օր
 մը դպրոցներուն մէջ եկեղեցական
 մը երևնայ, որչափ ալ պատկառելի
 եկեղեցական ըլլայ, ու քիչ մը ատեն
 տղոցը հետ կրօնական հոգւոյն վրայ
 խօսի : Այդ ոգին ուրիշ կերպով
 մարդ չկրնար զգենուլ, բայց շարու-
 նակելով նոյն ուսմունքը, որուն մէջ
 իբրև թէ հեղեալ է աստուածային օ-
 ղէնքը : Ուսմունքները թող պարզ մա-
 տենագրական ալ ըլլան, բայց պէտք
 է որ այն հոգւով մալակոնած ըլլան :
 Ա' երջը ո՞ր կ'երթայ՝ թէ որ հաւա-
 տոյ վարդապետութիւնը երկբայու-
 թեանսիւթ դառնայ : Արօնքի վրայօք
 տղոց պէտք է աներկբայելի ճշմար-
 տութիւններ սովորեցնել, անոնց հա-
 մար վիճաբանական հաւատքը քիչ
 ատենէն մեռեալ հաւատք կը դառ-
 նայ ” :

Իհա ստուգիւ այս չարեացը վրայ
 Զարտասանութեամբ ու ճշդութեամբ
 ողբ մը : Այլ իրաւցրնէ՝ ո՞վ այս բաներուս
 փորձը առած չէ : Յայտնի բան է թէ
 բաւական չէ որ դպրոցին դրանը կամ
 Զակտին վրայ կրօնքը կպուցած ըլլայ .
 այն ալ բաւական չէ՝ որ դաստիարա-
 կութեան մէջ կրօնքը հոս ճշ ունենայ,
 ու երբեմն երբեմն երեւնայ . . . բոլոր այս
 ամէն բան պարապ կ'ըլլայ, թէ որ կրօն-
 քը խորը չթափանցէ, թէ որ ինքը
 շունչ չտայ, թէ որ ինքը իր աստուա-
 ծային ազդեցութեամբ ձեռք չերկըն-
 ցրնէ, թէ որ ինքը չըլլայ դաստիարա-
 կութեան ամբողջ ոգին :

Յայտնի բան է որ ոյժ ունենալու և
 ազդու ըլլալու համար՝ պէտք է որ
 կրօնքը իր գործքը զօրաւոր կերպով ու
 յարատեւութեամբ կատարէ . պէտք է
 որ ինքը իր հոգւովը ամէն բանին շունչ
 տայ . պէտք է որ Ուսման ու Քարեկըր-
 ութեան ինքը իր լեզուն ու իր գե-
 ղերուն գաղտնիքը փոխ տայ . ինքը այս
 երկու վարպետներուն հետ ընկերանայ
 ու ամէն բանի մէջ ոգևորէ զանոնք, որ
 գրեթէ տղայական հասակէն անմեկին
 են . ապա թէ ոչ այն հազիւ երբեք ե-

ղած հանդէսները, որոնց մէջ թոյլ
 տրուած է որ իր ձայնը լսել տայ, բա-
 ւական չեն իրեն գործոյն յաջողութիւն
 տալ :

Իտակը ըսենք . այն պաղ ու ձան-
 ճրալի տեսութիւնը ինչ բանի կու գայ .
 ինչ բան կրնայ ընել կրօնքը՝ թէ որ
 շատ անգամ հեռու մնայ անոնց աչքէն,
 անոնց ուսմունքէն, անոնց յաջողու-
 թիւններէն, անոնց խաղերէն, անոնց
 կերակրէն, քունէն, կենակցութեանէն,
 զուարճութիւններէն ու վշտերէն, և
 անոնց վերաբերեալ ամէն օգուտներէն,
 զորոնք որ պարապ տեղը իրեն որդիք
 կ'անուանէ . թէ որ դատապարտուած
 է զրսէն անտարբեր կենալ այն ամէն
 բանի մէջ, որ իրենց կեանքը կը գրաւեն
 ու իրենց մտաց կամ սրտին իղձերն են .
 թէ որ հազիւ մէյ մը կու գայ, խեղճ
 աքսորելոյ մը պէս, անոնց տեղւոյն սահ-
 մանը, ու իրենց անծանօթ լեզու մը կը
 խօսի :

Ո՞վ չգիտեր, և ո՞վ չզգար, երբ դըպ-
 րոցին մատուռը մտնէ մէկը՝ որ այն տե-
 ղը անարգել տեղ մըն է, ուր իրարու կը
 հանդիպին երբեմն Քարեկըրութիւ-
 նը, Ուսմունքը, Արօնքը, վարժապետ-
 ները, տեսուչն ու համարակալք, և
 կրօնական վարժապետը ուսմանց վե-
 րակացուաց պաշտպանութեանը տակ :

Յաւալի բան . ինչ ըսեմ . հոն Արօն-
 քը ցաւագին մօր մը կը նմանի, որուն
 թող չտար չարաչար կասկածոտ հայրը՝
 որ համարձակ իրեն տղոցը հետ տես-
 նուի : Ինչիկայ ալ Զարը հատած կ'եր-
 թայ տանը մէկ ծածուկ անկիւն մը քա-
 շուած՝ իր գիրկը կը քաշէ զանոնք, և
 անհանգարտ սրտով քանի մը սրընթաց
 ու սահմանեալ ժամու մէջ անոնց ա-
 ռատ առատ դասեր խորհուրդներ կու
 տայ, ու շտապելով մը անոնց ձեռքը
 կ'աւանդէ իր իմաստութեանն ու իր
 սրտին սիրալիբ գանձերը : Իայց ափսոս
 որ խեր չկայ . խեղճ տղաքը անով զին-
 քը չեն կրնար Զանչնալ . քիչ մը մեծե-
 րը տնեցիներէն իր ճերմկցած մաղե-
 րուն վրայ խնտալ ալ սովորած են . իսկ
 աւելի լաւաբարոյք իր ըսածներէն բան

մը չհասկընալով՝ աղքատ ողորմելի օտարականի մը տեղ կը դնեն զինքը :

Օտոնք կ'ըսեմ առանց դառնութեան սրտի, բայց ոչ թէ և առանց տրտմութեան, և իրաւ են. աւետարանական քահանայութեան որ և իցէ աւելի նուազ կամ ծանր աշխատութեանցը հետ բաղդատելով, աւելի ցաւալի բան չեմ տեսած՝ բայց մեր խեղճ եկեղեցականաց պաշտօնը մեր դպրոցներուն մեծագոյն մասին մէջ :

Եւ հառաչեն ամենքը, ինչպէս տեսանք. կը զարմանան ալ, բայց անիրաւ տեղը :

Ի՞նչ պէտք է զարմանալ : Երբ բան մը չէ ասիկայ. վասն զի ինչ որ կ'ուզէին՝ անոր բնական հետեւանքն է ասիկայ :

Ի՞նչ բան է ուզածնին : Ի՞մենքը գիտեն, ծածուկ բան մը չէ. ուզածնին է աշխարհայեանացնէլ տղոց դաստիարակութիւնը :

Դաստիարակութեան աշխարհայեանացնէլ յիսուն տարուէն ՚ի վեր երեք չորս նշանի մեծամեծ բաւերէն մէկն եղած էր :

Եւ հիմա վախճանին հասան :

ԴԱՐԸ, աշխարհայեան պետութիւնը, ինչպէս որ այս ալ ըսին, դպրոցներուն մէջ ուսման կարգաւորիչ ու բարեկրթութեան վարժապետ եղաւ :

Արջը աւելորդ ու եկամուտ բանի մը պէս բարոյական ու կրօնք ներկայացուցիչ մը զրին ու լղորմաբաշխ առնուանեցին, որուն թոշակ մը, բնակարան մը ու սովեցընելիքն ալ կապեցին : Եւ ինչպէս կաքաւի, զինաշարժութեան, անգղիարենի վարպետներուն, նոյնպէս իրեն ալ օր, ժամու դաս սահմանեցին :

Բայց ասկէց են այն հետեւանքները, որոնց վրայ այսօրուան օրս կը հառաչենք :

Ղարն է՝ Լեւտարանին տեղ՝ տղոց դաստիարակութիւն տուողը : Եւ գանձատին, բայց անիրաւ տեղը : Եւս բանիս մէջ դարձ այն բանը կրնար տալ ինչ որ ունէր. վեր ՚ի վերանց նիւթա-

կան բարեկրթութիւն մը, և ցամաք ուսմունք մը :

Ինչպէս արդար դարձ իրեն նպատակ կ'առնու մարդուս ստորին մասը : Ի՞նչպէս մասին չկրնար ինքը հասնիլ. թէ պէտ և ոչ իսկ կը պահանջէ, և ոչ ալ իրեն պարծանք կը սեպէ : Ի՞նչպէս անհաշիւ թէ պէտք է մեծարանք ընել իրեն՝ որ յայտարարութիւնը խաբէական չէ :

Եւրեմն դաստիարակութիւնը աշխարհայեանացնէլ՝ դաստիարակութիւնը ջնջելու է. ու այս բանս լաւ իմացուեցաւ : Եւսպէս դաստիարակութեան անունը պաշտօնական լեզուէն ջնջուած է, ու անգործածելի մնացած. և անոր տեղը ուսուցիչ բառը կը բանի : Ինչուան այս օրս պաշտօնակալ մը չեղաւ, և ոչ իսկ Ֆալու, որ համարձակի ինքը զինքը Պաշտօնեայ հասարակաց դաստիարակութեան անունէլ : Ինչպէս էր բառը գործածելը. ինչպէս և ոչ գործքը :

Ժուճ տեղը բարեպաշտ օրէնսդրին մէկը առաջարկեց, որ տէրութեան ամէն դպրոցներուն մէջ մէյմէկ Բարոյական վարժապետ հաստատուի : () րէնսդիր ժողովը այս որ լսեց, ծիծաղել սկսաւ : Ի՞նչ ըսել կ'ուզէր ասով. ինչու էր ծիծաղը. բարոյականին վրայ, թէ վարժապետաց : Եւ մէկուն և ոչ մէկալին վրայ անտարակոյս. հապա՛ առաջարկութեանը վրայ : Եւսպէս ծիծաղելի բաներ չեն՝ ոչ ճշմարիտ բարոյականը և ոչ ճշմարիտ բարոյականի վարժապետները. հապա միայն առաջարկութիւնը ծիծաղին շարժեց : Եւսպին աւելի գէշի մեկնել այն առաջարկութիւնը. բայց բարեսրտութեամբ եղած ըլլալուն՝ զուարճալի միայն սեպեցին. ու ժողովոյն խնտալը բաւական է միտք ձգել՝ որ ծանրագլուխ ու պարզասիրտ մարդիկ բարոյական չըլլար կ'ըսեն առանց հաւատոյ վարդապետութեան, վասն զի առանց ատենից արդարութիւն ըսել կ'ըլլայ :

Եւ ոչ հաւատոյ վարդապետութիւն առանց կրօնից. վասն զի առանց հոգւոյ փիլիսոփայութիւն ըսել է :

Եւ ոչ կրօնք առանց քահանայու-

Թեան . վասն զի երևակայական ան-
հաստատ պաշտօն կ'ըլլայ :

Թէպէտ և խորին խմաստութիւն մը
կար այն ծիծաղին մէջ , բայց խնդիրը
քայլ մը առաջ չգնաց :

Մայրութեան օրս ալ դեռ վիճաբանու-
թիւն կ'ընեն , ու իրարու հետ չեն միա-
բանիր :

Բայց ամենքը միաբերան կ'ըսեն Թէ
Լրօնական և բարոյական դաստիարա-
կութիւն մը պէտք է :

Եւ բարոյական վարպետներու տեղ
դեռ ուսման վարպետները բռնած են :

Մայր մեծ խնդրոյս վրայօք վեր 'ի վե-
րոյ միայն անցայ ես հոս : Քիչ մը ետ-
քը նորէն պիտի խօսիմ այս նիւթիս
վրայ , մանաւանդ Թէ ոչ երբէք ձեռքէ
պիտի Թողումայս նիւթը : Միւս ամե-
նայն խնդիրք ասոր հետ կապակցու-
թիւն ունին ու կախմունք :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Անվերսա քաղաքը . — Մայր եկեղեցին :

Միւլերսա քաղաքին ծագմանը վրայօք
հին յիշատակագիրները ամենեւին ճիշդ
տեղեկութիւն մը չեն տար , այլ միայն
հրաշալի դէպքեր , առասպելներ վրան
կը պատմեն . բայց այս իրաւ է Թէ իր
դիրքը շատ գեղեցիկ է , և փառաւոր
շէնքերով զարդարուած : Ընդարձակ
դաշտի մը վրայ կառուցած է , զորն որ
Ը էլտա գետը կը պատէ կը պաշտպա-
նէ : Սեծամեծ նաւեր կրնան այս գե-
տէն մինչև Միւլերսա գալ : Ընդարձակ
և խոր նաւահանգիստ ունի , և դիրքը
այնպէս յարմար է , որ կարծես Թէ 'ի բնէ
սահմանեալ է Եւրոպիոյ առաջին վա-
ճառական քաղաքներէն մէկն ըլլալու :
Եւ արդարև վեշտասաներորդ դարուն
խիստ բանուկ էր իր վաճառականու-
թիւնը և Ը էլտան ամէն ազգաց նա-
ւերով լեցուած էր , ու մի և նոյն ժա-

մանակը 2,500 նաւ կը գտնուէր նաւա-
հանգիստը , անանկ որ եկող նաւերը
շաբաթով կը սպասէին մէկմէկու՝ նա-
ւահանգիստը մտնելու համար : Մայր
եղաւ իր ամենէն ծաղկեալ դարը . իսկ
անկումը սկսաւ 1585-ին , և վերջի հա-
րուածը առաւ իր նաւահանգիստին դո-
ցուելովը Սեդֆալիոյ հաշտութենէն
վերջը : Պարապ տեղը աշխատեցաւ
Յոլանդի Բ Ը էլտան նորէն բանալու ,
որն որ Վաթոլէոնի պէս մեծ մարդու
մը կարօտ էր իր առաջին պայծառու-
թեանը հասնելու համար : Վաթոլէոն
միտքը դրած էր իր բոլոր ընդարձակ տե-
րութեան նաւահանգիստն ընել զանի-
կայ՝ վաճառական նաւերու և պատե-
րազմական նաւատորմիղներու : Եւ ա-
սով կ'ուզէր փնասել Միւլերսայի իր
ոխերիմ Թշնամոյն . բայց իր առջի ինկ-
նալու ատենը 1814-ին Միւլերսայի բոլոր
Վաթոլէոնի անբաւ աշխատութեամբ
ըրած պատրաստութիւնները փճացու-
ցին : Միւլերսայ վերջը անոր տեղը Միւլեր-
տամտիրեց գրեթէ բոլոր վաճառակա-
նութեան . և Միւլերսա երրորդ կար-
գի քաղաքներուն կարգը անցաւ , և
այս օրուան օրս հազիւ Թէ 90,000 բնա-
կիչ ունի մէջը : Խիստ ամուր քաղաք
է . ունի մէկ բերդ մը , և 10,000 տնէ
աւելի : Միւլերսայի ծագմանը , շաբարը ,
մետաքսեայ կերպասները , կտաւը , բամ-
բակը , և այլն , խիստ յարգի են : Եւրե-
լի են իր մեծակաւոյց շէնքերը , որոնք
իր փառքը կ'աւելցնեն . ինչպէս վաճա-
ռականաց ժողովատեղին ալ , որ բոլոր
Եւրոպիոյ հնագոյնն է . նմանապէս խոր-
հրդանոցը : Ունի դարձեալ ծովային
զինարան . բայց ամենէն հուշակաւորն
է իր Մայր եկեղեցին : Մայր հոյակապ
եկեղեցին մետասաներորդ դարուն վեր-
ջերը սկսած է շինուիլ և երկոտասա-
ներորդ դարուն սկիզբները լմնցած :
Միւլերսայ 500 ոտք երկայնութիւն ու-
նի , 230 ոտք լայնութիւն և 300 ոտք
բարձրութիւն : Մայր ընդարձակ եկե-
ղեցոյս մէջ մատրանց բազմութիւն
կայ , և երկու հարիւր կամարէն աւելի՝
նոյնչափ Թուով սիւններու վրայ առած :